परिशिष्ट - १

अ) “ यशवंतराव चव्हाण यांचा जीवनपट ”

पृष्ठ क्रमांक १६७ते १७१

परिशिष्ट - १

अ) यशवंतराव चव्हाण यांचा जीवनपट

- ❖ १९१३ मार्च १२, पूर्वीच्या सातारा जिल्ह्यातील (सध्या सांगली जिल्ह्यातील नवीन कडेगांव तालुक्यात) मौजे देवराष्ट्रे गावी मातोश्री विठाबाईच्या पोटी जन्म (कृष्णाकाठ आत्मचरित्र ग्रंथातून.)
- ❖ पूर्ण नांव : यशवंतराव बळवंतराव चव्हाण
- ❖ १९१८-१९१९ कराड येथे प्लेगच्या साथीत पिता बळवंतराव यांचे निधन. वयाच्या ४ थ्या वर्षी पितृछत्र हरवले. देवराष्ट्रे येथे प्राथमिक चौथीपर्यंतचे शिक्षण व नंतर कराड येथे शिक्षणासाठी दाखल.
- ❖ १९२७ साली कराडच्या केंद्र शाळेतून व्हर्नाक्युलर फायनल परीक्षा पास व कराड येथील टिळक हायस्कूल मध्ये प्रवेश.
- ❖ १९३०, मार्च १४, पुणे येथील वक्तृत्व स्पर्धेत प्रथम क्रमांकाचे १५०/- रू. चे बक्षीस मिळविले.
- ❖ १९३० ते १९३२ टिळक हायस्कूलमध्ये झेंडावंदन करून म. गांधींच्या कायदेभंग चळवळीमध्ये सहभाग (असहकार) व १८ महिन्याची शिक्षा.
- ❖ १९३३ मे तुरूंगातून सुटका.
- ❖ १९३४, मॅट्रीक परीक्षा उत्तीर्ण आणि कोल्हापूर येथील राजाराम महाविद्यालयात प्रवेश, प्राचार्य बाळकृष्ण, ना.सी.फडके यांच्यासारखे नामवंत प्राध्यापक लाभले.
- ❖ १९३८ इतिहास व राजकारण हे विषय घेऊन मुंबई विद्यापीठाची बी.ए.पदवी परीक्षा उत्तीर्ण, पुणे येथील लॉ कॉलेजमध्ये प्रवेश.
- ❖ १९४० एल्.एल.बी. परीक्षा उत्तीर्ण व वकिली व्यवसायास प्रारंभ.
- ❖ १९४०, सातारा जिल्हा कॉंग्रेसचे अध्यक्ष.
- ❖ १९४२ जून २, फलटण येथील मोरे यांची कन्या वेणूताई यांच्याशी विवाह.
- ❖ १९४२ साली कराड येथे भरलेल्या दक्षिण महाराष्ट्र साहित्य संमेलनातील परिसंवादाचे अध्यक्ष.
- ❖ १९४४ राजकीय विषयावर कविता (तुरूंगवास)

- १९४५ तुरूंगातून सुटका.
- १९४६, मुंबई विधिमंडळाच्या निवडणूकीत कराड मतदार संघातून विजयी, गृहखात्याचे पार्लमेंटरी सेक्रेटरी या पदावर नियुक्ती.
- १९४७, डिसेंबरमध्ये मधले बंधू गणपतराव यांचे निधन.
- १९४८ महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेसचे चिटणीस.
- १९५२, मुंबई विधानसभेमध्ये कराड मतदारसंघातून निवड, मुंबई राज्याचे पुरवठा मंत्री.
- १९५५, डिसेंबर १, फलटण येथे सातारा जिल्हा काँग्रेस कमिटीच्या सभेत उपोषण, 'संप, राजीनामे हे संयुक्त महाराष्ट्र मिळवण्याचे मार्ग नव्हेत' असे ठासून प्रतिपादन करणारा ठराव मंजूर.''महाराष्ट्रापेक्षा नेहरू श्रेष्ठ आणि संयुक्त महाराष्ट्र मिळविण्याचे प्रयत्नात यापुढे शंकर देव यांचे नेतृत्व स्वीकारावयास मी तयार नाही.'' अशी चव्हाण यांची घोषणा.
- १९५५ डिसेंबर २, राज्यपुर्नरचना समितीच्या शिफारशीने प्रक्षुब्ध झालेले जनमत यशवंतरावांच्या या घोषणेने अधिकच भडकले आणि नंतर सतत वर्षभर यशवंतरावांवर शिव्याशापांचा वर्षाव होत राहिला.
- १९५६ ऑक्टोबर, लोकसभेने विदर्भासह विशाल द्वैभाषिक मुंबई राज्याची स्थापना करण्याच्या बाजूने आपला कौल दिला.
- १९५६ नोव्हेंबर १, विशाल द्वैभाषिक मुंबई राज्याची स्थापना व मुख्यमंत्री पदीची निवड (वय ४३).
- १९५७ एप्रिल, मुंबई विधिमंडळाच्या सार्वत्रिक निवडणूकीत कराड मतदार संघात अटीतटीच्या सामन्यात विजयी आणि पुन्हा मुख्यमंत्रीपद.
- १९५७ नोव्हेंबर ३०, प्रतापगडावर शिवस्मारकाचे पंतप्रधान पं. नेहरू यांच्या हस्ते उद्घाटन, संयुक्त महाराष्ट्र समितीच्या वतीने द्विभाषिक विरोधी मोर्चा, राजकीय वातावरण तप्त पण मोर्चा व समारंभ शांततेने पार पाडले.
- १९५८ सप्टेंबर, अखिल भारतीय काँग्रेसच्या वर्किंग कमिटीवर निवड.
- १९५८ फेब्रुवारी विसाव्या विदर्भ साहित्य संमेलनाचे उद्घाटन.

- १९५९ जानेवारी अखिल भारतीय काँग्रेसच्या नागपूर अधिवेशनात तृतीय पंचवार्षिक योजनेविषयी ठराव मांडला.
- १९५९ मार्च, शस्त्रक्रिया व ४२ दिवसांची विश्रांती.
- १९६० फेब्रुवारी १३, (सावरगाव-डुकरे) येथे भरलेल्या विदर्भ साहित्य संमेलनाचे उद्घाटक.
- १९६० मे,१, महाराष्ट्र राज्याची उत्साही वातावरणात स्थापना व नवीन राज्याचे पहिले मुख्यमंत्री म्हणून शपथविधी.
- १९६० नोव्हेंबर, अखिल भारतीय काँग्रेस निवडणूक मंडळावर निवड.
- १९६० नोव्हेंबर १०, नागपूर कराराच्या अंमलबजावणीचा महत्त्वाचा भाग म्हणून नागपूरात महाराष्ट्र विधिमंडळाचे एक अधिवेशन दरवर्षी भरविण्यास सुरूवात.
- १९६० डिसेंबर, महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळाची स्थापना व नागपूर येथे मंडळाचे उद्घाटन.
- १९६०, मुंबई येथे शिवछत्रपतींच्या पुतळ्याचे अनावरण.
- १९६१ जानेवारी, काँग्रेस महासमितीमधून निवडणूक पध्दतीने प्रथमच झालेल्या निवडीत वर्कींग कमिटीवर निवड.
- १९६१ दिल्ली येथे भरलेल्या ४३ व्या अखिल भारतीय मराठी नाट्य संमेलनाचे स्वागताध्यक्ष.
- १९६२ मे १, पंचायत राज्य योजनेचा प्रारंभ.
- १९६२ ऑक्टोबर 'केसरी' च्या दिवाळी अंकात 'नियतीचा हात' हा पहिला लेख प्रसिध्द.
- १९६२ नोव्हेंबर २३, भारताचे संरक्षणमंत्री म्हणून सूत्रे स्वीकारली.
- १९६३ अमेरिकेचे संरक्षण खात्याचे सचिव मॅक्नामारा यांच्या निमंत्रणावरून अमेरिकेस भेट.
- १९६३ ऑगस्ट, रशियाचा दौरा, रशियन पंतप्रधान कुश्चेव्ह यांच्याशी चर्चा, मदतीचे आश्वासन.
- १९६४ दिल्लीतील महाराष्ट्रीय शिक्षणसंस्थेच्या अध्यक्षपदी नियुक्ती.

- १९६५ जानेवारी नांदेड येथे भरलेल्या ४७ व्या अखिल मराठी नाट्य परिषद - अधिवेशनाचे उद्घाटक.
- १९६६ नोव्हेंबर १४, केंद्रीय गृहमंत्रीपदाची सूत्रे स्वीकारली.
- १९६९ कानपूर विश्वविद्यालयाची 'डॉक्टर ऑफ लॉ', सन्मानपूर्वक बहाल.
- १९७० जून २८, भारताच्या अर्थमंत्रीपदी नियुक्ती.
- १९७० औरंगाबाद, मराठवाडा विद्यापीठाची 'डॉक्टर ऑफ लॉ' ही सन्मान पदवी.
- १९७४ कोल्हापूर, शिवाजी विद्यापीठाची 'डॉक्टर ऑफ लॉ' ही सन्मान पदवी.
- १९७४ ऑक्टोबर भारताचे परराष्ट्रीय व्यवहार मंत्रीपदी नियुक्ती.
- १९७५ गियान, क्युबा, लेबेनॉन, इजिप्त, पेरू, अमेरिका, अफगाणिस्तान, इराक, कुवेत, फ्रान्स आदी राष्ट्रांना भेटी.
- १९७५ डिसेंबर, अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन, कराड येथे दुर्गा भागवतांच्या अध्यक्षतेखाली भरलेल्या साहित्य संमेलनाचे स्वागताध्यक्ष.
- १९७६ परभणी, मराठवाडा कृषी विद्यापीठाची 'डॉक्टर ऑफ फिलॉसॉफी' ही पदवी.
- १९७६ सदिच्छा राजदूत म्हणून अमेरिकेतील होस्टन येथील टेक्सास शहरातर्फे मानपत्र.
- १९७७-७८ लोकसभेतील विरोधी पक्षनेतेपदी निवड. (मान्यताप्राप्त अशा विरोधी पक्षाचे लोकसभेतील स्वातंत्र्यानंतरच्या काळातील पहिले विरोधी पक्ष नेते.)
- १९७८ इंदिरा गांधी यांच्या बरोबर मतभेद होऊन 'संजीव रेड्डी' काँग्रेसमध्ये प्रवेश.
- १९७८ महाराष्ट्रात शरद पवार यांच्या नेतृत्वाखाली 'पुलोद' मंत्रीमंडळ स्थापन. (यशवंतरावांचा पुलोदला पाठिंबा असल्याचा संशय)
- १९७९ चरणसिंग मंत्रिमंडळात उपपंतप्रधान आणि गृहमंत्री.
- १९८० सातारा मतदार संघातून लोकसभेवर निवड, संजीव रेड्डी काँग्रेसच्यावतीने महाराष्ट्रातून निवडून गेलेले एकमेव खासदार.
- १९८२ इंदिरा काँग्रेसमध्ये प्रवेश.
- १९८२ आठव्या अर्थ आयोगाचे अध्यक्ष.
- १९८३ जून १, पत्नी सौ. वेणूताई यांचे निधन.
- १९८४, पुणे विद्यापीठाने सन्माननीय डी.लिट्. ही पदवी बहाल केली.

- ❖ १९८४, 'कृष्णाकाठ' आत्मचरित्रग्रंथास साहित्य सम्राट न.चिं. केळकर पारितोषिक.
- ❖ १९८४, नोव्हेंबर २५, सायंकाळी ७.४५ वाजता दिल्ली येथे निधन.
- ❖ १९८६ मे, ३१, क्षेत्र माहुली, जि. सातारा येथील रामशास्त्री प्रभुणे प्रतिष्ठानतर्फे दिला जाणारा सामाजिक 'न्यास पुरस्कार' (मरणोत्तर).

***

परिशिष्ट - १

ब) " यशवंतराव चव्हाण यांची समग्र ग्रंथ संपदा "

पृष्ठ क्रमांक १७२

ब) यशवंतराव चव्हाण यांची समग्र ग्रंथ संपदा

१. 'आपले नवे मुंबई राज्य' - प्रकाशक पुणे एस.एस.१९५७.

२. 'विचारधारा' - सागर प्रकाशन, मुंबई, १९६०.

३. 'महाराष्ट्राची धोरण सूची' प्रकाशन विभाग, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई, १९६०.

४. 'महाराष्ट्र राज्य निर्मिती विधेयक' प्रसिध्दी विभाग, महाराष्ट्र शासन, मुंबई, १९६०.

५. 'महाराष्ट्र - म्हैसूर सीमा प्रश्न' महाराष्ट्र राज्य प्रसिध्दी खाते, मुंबई १९६०.

६. 'शिवनेरीच्या नौबती' - व्हीनस प्रकाशन, पुणे १९६१.

७. 'सह्याद्रीचे वारे' - यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठान, मुंबई १९६२.

८. 'युगांतर' - कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे १९७०.

९. 'Winds of Change' Somayya Publications, Bombay, १९७३.

१०. 'ऋणानुबंध' - प्रेस्टीज प्रकाशन, पुणे १९७५.

११. 'India's foreign policy' - Somayya Publication, Bombay, १९७८

१२. 'भूमिका' - प्रेस्टीज पब्लिकेशन्स, पुणे १९७९.

१३. 'The Making of India's foreign policy' Pub. New Delhi, Allied Publications Pvt. Ltd., १९८०.

१४. 'कृष्णाकाठ' - प्रेस्टीज पब्लिकेशन्स, पुणे, १९८४.

१५. 'विदेश दर्शन' - यशोदा प्रकाशन, पुणे, १९८८.

१६. यशवंतराव चव्हाण : शब्दाचे सामर्थ्य' -यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठान, मुंबई, २०००.

***

“ संदर्भग्रंथ सूची- २”

पृष्ठ क्रमांक १७३ - १७४

संदर्भसूची - २

१. 'सह्याद्रीचे वारे' - यशवंतराव चव्हाण, यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठान, मुंबई, तिसरी आवृत्ती, ऑगस्ट १९९२.

२. 'युगांतर' - यशवंतराव चव्हाण, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे, द्वितीय आवृत्ती, १९९९.

३. 'भूमिका' - यशवंतराव चव्हाण, प्रेस्टिज पब्लिकेशन्स, पुणे, प्रथम आवृत्ती, डिसेंबर १९७९.

४. 'कृष्णाकाठ' - यशवंतराव चव्हाण, प्रेस्टीज पब्लिकेशन्स, पुणे, प्रथम आवृत्ती, फेब्रुवारी १९८४.

५. 'ऋणानुबंध' - यशवंतराव चव्हाण, प्रेस्टीज पब्लिकेशन्स, पुणे, द्वितीय आवृत्ती, एप्रिल १९८६.

६. 'शिवनेरीच्या नौबती' - यशवंतराव चव्हाण, तळवळकर गोविंद व लिमये अ.ह. प्रकाशक - पुणे, व्हीनस बुक स्टॉल १९६१.

७. 'सह्याद्रीचे वारे :एक अभ्यास' केशव बा. वसेकर, पवन प्रकाशन, परभणी, द्वितीय आवृत्ती, मार्च १९९५.

८. 'यशवंतराव चव्हाण : राजकारण आणि साहित्य' - भा.ल. भोळे, साकेत प्रकाशन, औरंगाबाद, १९८५.

९. 'यशवंतराव चव्हाण विविधांगी व्यक्तिमत्व' - विठ्ठलराव पाटील, प्रकाशक दीपक वि. पाटील,कऱ्हाड, आवृत्ती दुसरी, ऑक्टोबर २००२.

१०. 'यशवंत विचार अमृत' - सी.डी. पवार, प्रमोद प्रकाशन, नेर्ले, प्रथम आवृत्ती, मे २००२.

११. 'जनामनातील यशवंतराव' - डॉ. नागनाथ हेगे, पद्मगंधा प्रकाशन, पुणे, प्रथम आवृत्ती, फेब्रुवारी २००२.

१२. 'यशोदीप' - डॉ.शिवाजीराव चव्हाण, सुशिपाज प्रकाशन, वाई, प्रथम आवृत्ती, ऑगस्ट २०००.

१३. 'यशोधन' - यशवंतराव चव्हाण यांचे निवडक विचार, संकलन : विनायक पाटील, साकेत प्रकाशन, औरंगाबाद, द्वितीय आवृत्ती, मार्च १९८६.

१४. 'यशवंतराव चव्हाण : शब्दाचे सामर्थ्य, राम प्रधान, यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठान, मुंबई, प्रथमावृत्ती, नोव्हेंबर २०००.

१५. 'मी पाहिलेले यशवंतराव' संपादिका बाबर सरोजिनी – प्रकाशक : मुंबई, महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ, १९८८.

१६. 'हिमनगांचे वितळणे' – माधवी देसाई, दै. पुढारी' बहार' पुरवणी, कोल्हापूर, दि. २७ एप्रिल २००३.

१७. 'दीपस्तंभ' – प्राचार्य शिवाजीराव भोसले, अक्षरब्रह्म प्रकाशन, पुणे, तृतीय आवृत्ती, फेब्रुवारी १९९८.,

१८. 'यशवंतराव चव्हाण : व्यक्ती आणि वाङ्मय' (Ph-D. प्रबंध)एस्.एस्. देशमुख, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ,औरंगाबाद.

१९. 'विचारधारा' – लिमये न.वा., मुंबई, सागर प्रकाशन, प्रथम आवृत्ती, जानेवारी १९६०.

२०. 'दीपमाळ' – श्यामसुंदर मुळे, ऋचा प्रकाशन, नागपूर, प्रथम आवृत्ती, सप्टेंबर १९९६.

२१. 'यशवंतराव चव्हाण' – डॉ. गंगाधर वि.कायदे पाटील, चैतन्य पब्लिकेशन्स, नाशिक, प्रथम आवृत्ती, डिसेंबर २०००.

२२. 'बांधिलकी आणि साहित्य' – यशवंत मनोहर, सिल्किया प्रकाशन, नागपूर, प्रथम आवृत्ती, १९८३.

२३. 'व्यावहारिक मराठी' – स्नेहल तावरे, स्नेहवर्धन प्रकाशन, द्वितीय आवृत्ती, सप्टेंबर१९९८

२४. 'तुमचे वक्तृत्व व टाळ्यांचा कडकडाट' –शीला साळवी, सेल्फ डेव्हलपमेंट पब्लिकेशन्स, मुंबई, प्रथम आवृत्ती १९९६.

२५. 'भाषण कला' – डॉ. पं.मधुसूदन घाणेकर, नितीन प्रकाशन, पुणे, द्वितीय आवृत्ती, जून १९९९.

***

वडिल: बळवंतराव चव्हाण

आई: विठाई

बंधू: गणपतराव

बहिण: राधाक्का

बंधू: ज्ञानोबा

यशवंतराव व वेणूताई

वक्तृत्वाचे शिवाजी: यशवंतराव चव्हाण

साहित्यिकांचे समवेत रमलेले यशवंतराव

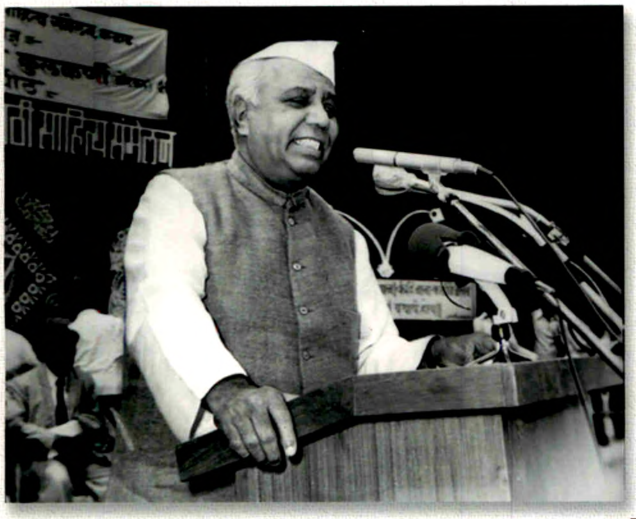

साहित्य संमेलन कराड. १९७५

आचार्य प्र. के. अत्रे

रणजित देसाई

[illegible]